

МАКАРЕНКО Микола Омелянович (04(16). 02. 1877, с. Москалівка Ромен. пов. Полтав. губ., нині Ромен. р-ну Сум. обл. — 04. 01. 1938, м. Томськ, РФ) — мистецтвознавець, археолог, музеєзнавець. Походив із козац. роду. Дійсний член С.-Петербур. археол. інституту (1905), Рос. археол. і геогр. т-в (1910), УНТ (1917), Всеукр. археол. комітету (1923). Закін. Лохвиц. гімназію (нині Полтав. обл., 1897), Центр. училище тех. малювання барона А. Штігліца (С.-Петербург, 1902), С.-Петербур. археол. інститут (1905). Від 1902 — співроб. Ермітажу (С.-Петербург), де пройшов шлях від асист. до пом. гол. хранителя і зав. антич. відділу (від 1910). Водночас викладав малювання в училищах, на курсах і в худож. школах С.-Петербурга; брав участь у багатьох мистецтвозн. й етногр. експедиціях; проводив археол. розкопки, зокрема на Роменщині (відкрив на Посуллі поселення сіверян, які згодом виокремив у *роменську культуру*) та Полтавщині (описав [Малоперещепинський скарб](#)); виконав понад 2 тис. малюнків для археол. видань. Одним із перших розглянув творчість Т. Шевченка як художника, у ст. «З артистичної спадщини Шевченка» // «Шевченківський збірник» (т. 1, Петроград, 1914) порушив питання про необхідність ґрунтов. дослідж. його маляр. спадщини. Виявив у запасниках Ермітажу й описав 14 запороз. прапорів. 1914 вивчав організацію музей. справи у Німеччині, 1917 (як чл. експедиції РАН) — пам'ятки мистецтва і старовини у м. Трабзон (Туреччина), яке захопили рос. війська під час 1-ї світової війни. 1919 переїхав до Києва. Працював у ВУАН: від 1919 — голова Секції мистецтв, від 1920 — науковий співробітник Істор.-філол. відділу, 1920–25 — директор Музею мистецтв, 1921–22 — голова Археол. комісії, 1921–29 — чл. Софій. комісії, 1924–33 — дійс. чл. Всеукр. археол. комітету, від 1932 — керівник сектора

рабовласниц. суспільства при Секції історії матеріал. культури; за сумісництвом 1919–21 — приват-доцент Київ. університету; 1919–29 — проф. Київ., 1930–31 — Одес. худож. інститутів; 1921–30 — чл. Укр. наук. інституту книгознавства. У 1920-х рр. здійснював розкопки пам'яток трипіл. культури на Київщині; у Києві — на місці Десятин. церкви, також досліджував Софій. собор і Андріїв. церкву; в Чернігові — Спасо-Преображен. собор та ін. 1930 відкрив у м. Маріуполь (нині Донец. обл.) на місці будівництва заводу «Азовсталь» великий неоліт. могильник (124 поховання з багатим інвентарем). Наполегливо дбав про збереження архіт. пам'яток світ. значення, 1934 єдиним із чл. офіц. комісії не підписав документи про знищення Свято-Михайлів. Золотоверхого собору в Києві. 26 квітня того ж року заарешт. і висланий на 3 р. у м. Казань (нині Татарстан, РФ). Викладав у Казан. худож. технікумі, працював консультантом в місц. істор. музеї. 1936 заарешт. удруге і засудж. до 3-х р. ув'язнення. Покарання відбував у Томську, де 25 грудня 1937 за звинуваченням у членстві в контррев. фашист. організації засудж. до розстрілу. Частково реабіліт. 1960 і 1965, повністю — 1989. У 1997 на Екон. брамі Свято-Михайлів. Золотоверхого чол. монастиря УПЦ КП у Києві встановлено мемор. дошку з барельєфом М. (скульптор [Ю. Багаліка](#)). 2017 з нагоди 140-річчя від дня народж. М. у Музеї Ханенків (Київ) проведено Всеукр. наук. конф. «Історія музейної справи кінця XIX ст. — 1930-х рр.: люди і колекції».

Основні праці

Памятки украинского искусства XVIII века // Зодчий. 1908. № 8; Художественные сокровища Императорского Эрмитажа: Краткий путеводитель. Петроград, 1916; Городища и курганы Полтавской губернии. П., 1917; Музей мистецтв Української Академії наук: Провідник. К., 1924; Орнаментация української книжки XVI–XVII ст. К., 1926; Етюди з обсягу Трипільської культури. Т. 1–2. К., 1927; Біля Чернігівського Спаса: Археологічні дослідження року 1923 // Чернігів і Пн. Лівобережжя. К., 1928; Борзненські емалі й старі емалі України. К., 1928; Скульптура і різьбярство Київської Русі передмонгольських часів // Київ. зб. з історії й археології. К., 1931; Маріупольський могильник. К., 1933.

Рекомендована література

1. Цвейбель Д. С. Микола Омелянович Макаренко (До 40-річчя відкриття Маріупольського могильника) // УІЖ. 1970. № 8;

2. Білодід О. Про М. Макаренка // Археологія. 1989. № 1;
3. Макаренко Д. Микола Омелянович Макаренко. К., 1992;
4. Його ж. Шлях до храму. Археолог, художник, мистецтвознавець Микола Макаренко. К., 2006;
5. Принь О. В. Археологічні дослідження М. М. Макаренка на території заводу «Азовсталь» у 1931 році: невідомий рукопис спогадів історика П. П. Клименка // Пр. Центру пам'яткознавства. К., 2015. Вип. 28.

Д. Є. Макаренко

Бібліографічний опис:

Макаренко Микола Омелянович / Д. Є. Макаренко // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2017. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-60617>. – Останнє поновлення : 2025.

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).